

בניית קהילה חדשה בארץ ישראל

הרב שלום מילר ז"ל

ח. פתיחה

ט. מצוות יישוב ארץ ישראל

י. מרכזיותה של הקהילה בעולם היהודי

א. פתיחה

אלברט איינשטיין אמר: "עיקר מהותו וערכו של היחיד אינו בזכות היותו יצור מובדל, אלא בזכות היותו חלק מציבור אנושי גדול". כידוע, איינשטיין היה יהודי והרבה מהערכים שלו היו ערכים יהודיים אותנטיים. הוא גם היה תומך של מדינת ישראל עד כדי כך שמנהיגי המדינה ביקשו ממנו בשנת 1952 לכהן כנשיא המדינה. בציטוט זה איינשטיין משווה בין יחיד לציבור ומסכם שהשפעת האדם בתוך ציבור שווה הרבה יותר מהשפעתו כיחיד.

במאמר זה נעסוק במצוות יישוב הארץ ובניית קהילה חדשה בארץ ישראל.

מסופר בגמרא:¹

ריש לקיש הוי סחי בירדנא, אתא רבה בר בר חנה יהב ליה ידא. אמר ליה: אלהא! סנינא לכו, דכתיב "אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז", אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא - נמשלתם ככסף, שאין רקב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו.

רש"י מסביר שריש לקיש מאשים את בני בבל שלא עלו ארצה ובכך "מנעו שכינה מלבוא לשרות בבית שני". ריש לקיש חי כשש מאות שנה אחרי חנוכת בית שני

1 יומא ט ע"ב.

ועדיין הרגיש את ההחמצה העצומה שיהודי בבל לא עלו ארצה בימי עזרא ונחמיה. מחריפות דבריו אפשר להבין ולהסיק גם מסקנה חיובית: אם ציבור שלם עולה מחוץ לארץ ומתיישב בארץ ישראל, השכינה הקדושה שורה בהם. בבית המקדש הראשון, אחרי עליית כל העם בזמן יהושע בן נון, הייתה השראת השכינה, מה שאין כן בבית שני שלא עלו המוני עם, לא הייתה השראת השכינה.

ב. מצוות יישוב ארץ ישראל

הרמב"ן מונה את מצוות יישוב ארץ ישראל כאחת מתרי"ג מצוות. מקיימים מצווה זו על ידי עלייה (לא לו שגרים בחו"ל) והתיישבות בארץ ישראל לפי גבולותיה הכתובים בתורה.²

המקור למצווה זו הוא: "וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ וּישְׁבֹתֶם בָּהּ כִּי לָכֶם נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ לְרִשְׁתָּ אֹתָהּ".³

הרמב"ן מפרש:

על דעתי זו מצות עשה היא, יצווה אותם שישבו בארץ ויירשו אותה כי הוא נתנה להם ולא ימאסו בנחלת ה'. ואלו יעלה על דעתם ללכת ולכבוש ארץ שנער או ארץ אשור וזולתן ולהתיישב שם, יעברו על מצות ה', ומה שהפליגו רבותינו במצות הישיבה בארץ ישראל ושאסור לצאת ממנה וידונו כמורדת האישה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ ישראל וכן האיש...

במצווה זו יש אלמנטים הקשורים לרבים - כלל ישראל, ויש אלמנטים הקשורים לפרט. מצד אחד, המצווה מנוסחת בלשון רבים, וכן הרמב"ן מדייק ומשתמש במילים "יצווה אותם", "ויירשו", "נתנה להם". זמן ציווי המצווה היה סוף ארבעים שנה, זמן קצר לפני מות משה והכניסה לארץ. ה' אמר למשה לצוות את כלל בני ישראל לעלות, לרשת וליישב את הארץ. כיבוש הארץ מבוסס על עם שלם עם

2 עיין מחלוקת בעניין.

3 במדבר לג, נג.

צבא, והלכות צבא וכיבוש הארץ הן נושא מרכזי בסוף ספר במדבר ובספר דברים. מודגש בתורה החלק של המצווה שקשור לרבים.

מצד שני, הרמב"ן מציין שיש הלכות הקשורות ליחיד ולחייב הפרטי. איסור יציאה ליהודי בתור יחיד והאישה "המורדת" הם דוגמאות של הלכות יישוב ארץ ישראל הקשורות לפרט ואינן קשורות לכלל. חשוב לציין שרוב גלותנו באלפיים השנה האחרונות, כולל זמנו של הרמב"ן (המאה ה-13), רק יחידי סגולה או קבוצות בודדות זכו לעלות. רוב ההלכות המעשיות בזמן הגלות היו קשורות לעלייה ויישוב הארץ של היחיד.

בהשגותיו לספר המצוות של הרמב"ם,⁴ הרמב"ן מוסיף ואומר שחלק ממצוות יישוב הארץ הוא "שלא נעזבנה ביד זולתנו מן האומות או לשממה".

ראשית כול, רואים בדבריו את חומרת עזיבת הארץ בידי אינם יהודים. ה' נתן את ארץ כנען לאברהם אבינו ולצאצאיו ולא לזולתנו. מצד אחד רמוזה כאן הזכות של העם הנבחר לרשת את הארץ הנבחרת, ומצד שני באחריותנו לשמור על הארץ בידינו. מהלכה זו אפשר להבין עד כמה הגירוש מעזה בשנת תשס"ה היה חמור, ואכמ"ל.

שנית, יש משמעות שלא ניתן את הארץ "לשממה". הרמב"ן מלמד אותנו פה שיש תוספת מצווה ביישוב הארץ במקום שהארץ שוממה. במילים פשוטות, קיום המצווה בצורה מהודרת הוא יישוב הארץ במקום חדש שעד כה לא הייתה בו התיישבות של יהודים.

ארץ ישראל מכונה "ארץ הצבי" - "צְבִי הִיא לְכָל הָאֲרָצוֹת".⁵ מה משמעות הכינוי? כך מובא בגמרא:⁶

כפר דכריא, אמר רבי יוחנן: שהיו נשותיהן יולדות זכרים תחלה, ויולדות נקבה באחרונה ופוסקות. אמר עולא: לדידי חזי לי ההוא אתרא, ואפילו

4 שכת העשין, מצווה ד.

5 יחזקאל כ, ו.

6 גיטין נז ע"א.

שיתין ריבוותא קני לא מחזיק. אמר ליה ההוא צדוקי לרבי חנינא: שקורי משקריתו! אמר ליה: ארץ צבי כתיב בה, מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו, אף ארץ ישראל, בזמן שיושבין עליה רווחא, ובזמן שאין יושבין עליה גמדה.

אופיו של עור הצבי להתפשט ולהתרחב, וכך גם ארץ ישראל במהותה מתפשטת ומתרחבת. בבית שלישי כשיהיה קיבוץ גלויות מלא, תתרחב ארץ ישראל הרבה מעבר לגבולותיה של מדינת ישראל היום, ונראה בעינינו את המשמעות של ארץ הצבי. בינתיים, יהודים שמקימים יישובים חדשים בארץ לא רק מקיימים את המצווה בצורה מהודרת אלא גם מגלים את עצם המהות של ארץ ישראל.

למעשה, מי שעובר להקים בית במקום לא מיושב בנגב, בערבה, ביהודה ושומרון או בכל מקום אחר, מקיים את מצוות יישוב ארץ ישראל ברמה גבוהה ביותר. מהדרין מן המהדרין ליישב את ארץ ישראל במקום חדש בקבוצת אנשים בתור קהילה.

ג. מרכזיותה של הקהילה בעולם היהודי

חיי קהילה הם עניין מרכזי בחיים של יהודי, לא משנה אם זה בארץ ישראל או בחוץ לארץ. בדורות הקודמים היה ערך מרכזי זה מובן מאליו. בדור שלנו, במיוחד אחרי שנתיים וחצי של מגפה שכל אחד ואחד עבר תקופות של סגירה ובדידות אישית, חוסר מניין קבוע והגעה לבית כנסת, חיי הקהילה איבדו חלק מחשיבותם. יש אנשים שמרגישים שאפשר לשרוד ולחיות חיים יהודיים בלי קהילה. בגלל זה יש לנו חובה לחזק את החשיבות של המושג וההשתתפות בקהילה יהודית.

בפרשת תרומה ה' אומר למשה: "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנָתִי בְּתוֹכָם"⁷. כוונת פשוט הפסוק היא שמטרת בניית המשכן והעבודה בו היא להגיע להשראת השכינה בבני ישראל כעם. בלי הכלל - "בתוכם" - לא יזכו שה' ישרה שכינתו כמציאות נגלית בעולם הזה.

לא מפתיע אותנו שבכדי לבנות את המשכן הקהיל משה רבנו את העם יחד, כפי שכתוב: "וַיִּקְהַל מֹשֶׁה אֶת כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל..."⁸ המשך הפסוקים שם עוסק בהלכות שבת ולא במשכן. נשאלת השאלה, מדוע רוב הראשונים - כולל אבן עזרא, הרשב"ם, הרמב"ן והחזקוני - מייחסים את "ויקהל משה" למלאכת המשכן ולא להקשר שעניינו הלכות שבת?

יש לתרץ בפשטות שרוב הפרק עוסק בבניית המשכן ולא בהלכות שבת ולכן המפרשים הלכו אחר רוב הפסוקים ולא אחר המיעוט. אפשר להוסיף שהמפרשים רצו להדגיש שאין השראת שכינה במשכן בלי הקהלת הכלל. אם מטרת בניית המשכן היא להגיע ל"ושכנתי בתוכם" בתוך העם בזכות העם, ראוי להתחיל את התהליך יחד עם כל העם. שמירת שבת היא בהחלט חלק חשוב מהשראת השכינה במשכן, אך עיקר העניין שיגרום להשראת השכינה לפי המפרשים הוא הקהלת עם ישראל בתחילת הדרך. בהמשך הדרך רואים גם את העיקרון של אספת כל העם בשעת חנוכת המשכן ובמצוות הקהל פעם בשבע שנים.

אפשר לראות רעיון זה בפועל. בקרבנות ציבור נאמר: "צו את בני ישראל"⁹. הגמרא בתענית שואלת למה כתוב "צו את בני ישראל", לכאורה מדויק יותר לצוות את הכוהנים המקריבים את הקרבנות? הגמרא עונה שפסוק זה מלמד אותנו שכל ישראל מחויבים בהשתתפות ובנציגות בעבודת הקרבנות. הכוהנים והלויים כבר משתתפים בעבודת המשכן, ו"צו את בני ישראל" מחייב את עם ישראל לעשות "מעמדות" או קבוצות של בני ישראל מיתר השבטים שיגיעו לירושלים ויהיו הנציגים של כל עם ישראל בעבודת הקרבנות. בלי ההשתתפות והנציגות של כל כלל ישראל אין עבודה במשכן ואין השראת השכינה.

היום אין לנו לא משכן ולא מקדש, אבל יש לנו בית כנסת. חשיבותו של בית כנסת היא הרבה מעבר לבית תפילה או מקום תפילה בציבור. בית כנסת הוא "מקדש מעט" שבלעדיו אין קהילה יהודית.

8 שם לה, א.

9 במדבר כח, ב.

העיקרון של חשיבות הקהילה מתבטא גם בהלכה מעשית. מובא במדרש תנחומא:¹⁰

זה שאמר הכתוב: "מלך במשפט יעמיד ארץ, ואיש תרומות יהרסנה" (משלי כט, ד). מלכה של תורה, במשפט שהוא עושה, מעמיד את הארץ. "ואיש תרומות יהרסנה", אם משים אדם עצמו כתרומה הזו שמושלכת בזויות הבית ואומר: מה לי בטורח הצבור, מה לי בדיניהם, מה לי לשמוע קולם, שלום עליך נפשי, הרי זה מחריב את העולם. הוי, ואיש תרומות יהרסנה.

מי שאינו משתתף בטורח הציבור מחריב את העולם. החיוב היומי של יהודי להשתתף בציבור מתחיל בהשתתפות במניין שלוש פעמים ביום. בגמרא מבואר כי התפילה בעשרה מוגדרת "מצווה דרבים". הגמרא מלמדת אותנו:¹¹

אמר רבי יוחנן: בשעה שהקדוש ברוך הוא בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה - מיד הוא כועס, שנאמר: "מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה" (ישעיהו נ, ב).

הרב פיינשטיין פוסק שתפילה בציבור אינה בגדר מעלה בלבד אלא חיוב גמור, וראיה לדבר שההלכה מחייבת אדם הנמצא בדרך ללכת למקום מניין (מרחק ארבעה מילין), גם אם הוא מעדיף ללון במקום אחר.

רואים את החובה והחשיבות להתפלל בציבור ויש בזה גם טרחה מסוימת, אלא שכוונת המדרש של "טורח הציבור" איננה הטרחה של תפילה במניין. כוונת המדרש היא שיהודי יבין שלציבור יש את הצרכים שלו. בכדי לקיים ציבור וקהילה יש הרבה תפקידים וטרחות: הנהגה, ארגון, ענייני כסף, קבלת החלטות, סדר וניקיון - כל אלה רק דוגמאות מרשימה ארוכה של דברים השייכים לניהול קהילה תקינה. בתפקידים אלו אין חובה הלכתית בשולחן ערוך כמו תפילה במניין אלא הם "טורח הציבור". בטרחות אלו המדרש מדגיש: מי שאומר "מה לי לשמוע קולם, שלום עליך נפשי, הרי זה מחריב את העולם".

10 משפטים פרשה ב.

11 ברכות ו ע"ב.

בלי שחברי הקהילה יהיו מוכנים לקחת על עצמם את טורח הציבור, עול הציבור, אין קהילה. עם כל החשיבות של הלכות ועבודת היחיד, בלי שייכות לקהילה ועם אין השראת שכונה.

אחת הדמויות בעולם היהודי שעסקה רבות בחשיבות הקהילה היא הרב לורד יונתן זקס זצ"ל. הרב זקס לימד את העולם היהודי על הערך של קהילה - @32. הוא גם הבין שבכדי לקרב ולחזק יהודים בודדים ליהדות ולתורה נדרשת קהילה. הקיום של היהדות הגלובלית תלוי ברמת חוזק הקהילות בעם.

באחד משיעוריו הרב זקס מצטט מפרק א בתהלים: "אֲשֶׁרִי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הֵלֵךְ בְּעֵצַת רְשָׁעִים... כִּי אִם בְּתוֹרַת ה' חִפְצוֹ... וְהִיא כְּעֵץ שְׁתוּל עַל פְּלָגֵי מַיִם".

הרב זקס דורש שהעץ השתול על פלגי מים זה יהודי השקוע בקהילה יהודית. תוצאת השתתפות בקהילה מביאה אדם לקיום עם שורשים חזקים. היהודי הזה גם יכול להיות קשור ודבוק בתורת ה'. לא כן הרשעים, הם "כַּמֶּץ אֲשֶׁר תִּדְפְּנוּ רוּחַ". האנשים האלה, מסביר הרב זקס, לא תמיד רשעים במהות אלא הם נדחפים על ידי רוחות שונות. החולשה נובעת מאי-יציבות. מדגיש הרב זקס שאין לאנשים אלו קהילה כדי להחזיק מעמד.

הרב זקס מסכם את שיטתו בעניין במשפט: "קהילה היא הביטוי האנושי של אהבה אלוקית (מאלוקים לאדם)".

בלי שמץ של פקפוק, רצון ה' בדור שלנו הוא שכל יהודי ויהודי (עם יוצאים מן הכלל) וכל ציבור וציבור יעלו לארץ ישראל. זוהי חובה מהתורה והלכה למעשה. נוסף על כך, המצב היום בתפוצות בעייתי ביותר מהרבה בחינות, בעיקר אנטישמיות וסביבה של ערכים הפוכים מהתורה. לאלו שכבר גרים בארץ, לרוב המוחלט אין היתר לעזוב ולנטוש את ארץ ישראל חוץ ממצב חמור שדורש עיון גדול.

לגדולים וחזקים בעמנו הקמת יישוב חדש בארץ ישראל היא דבר נפלא ביותר. משימה זו כוללת קשיים רבים מאוד ומסירות נפש ממשית. יש טרחות וטרדות של שנים עד שהיישוב קם, מתפתח, מתפקד ומצליח. השכר הגדול שמגיע לקבוצת יהודים שבונה יישוב חדש ומרחיבה את ארץ ישראל נובע בעיקר מהקושי והטרחה העצומה שיש בדבר. זה דוגמה דגולה למאמר חז"ל "לפום צערא אגרא".

חלק חשוב מבניית היישוב הוא בניית קהילה יהודית מגובשת ככל האפשר. חיי קהילה יהודית ועול הציבור הם עיקרון מרכזי שאין בו מקום לפשרה. לא מקובל שכל יחיד ויחיד יבנה ביתו בשטחו ויגיד "שלום עלייך נפשי". במיוחד כשיש הרחבת יישוב בארץ ישראל יש אחריות למקימי היישוב להכין את התשתית והיסודות כמו שצריך. מוטל על כולם להבין שרק על ידי בניית קהילה יהודית בכל מובן המילה יזכו להשראת השכינה במקום חדש בארץ ישראל.